

*В.Тихонович,
кандидат філософських наук*

СИСТЕМА ОСВІТИ І СВІТ ПРОФЕСІЙ ТА ЗАНЯТЬ

Одним із провідних інститутів соціалізації особистості, постачання суспільства підготовленими, кваліфікованими кадрами працівників у різних сферах суспільного життя, забезпечення усталеного зростання виробничого потенціалу країни є система освітніх установ. Трансформаційні зміни, що їх зазнало українське суспільство в цілому упродовж 1990–2000-х років, не меншою мірою позначилися і на системі освіти зокрема, модернізації її структури, форм і засобів управління, джерел фінансування і, не в останню чергу, на взаємодії та співпорядкуванні освітньої і виробничої (в широкому розумінні) сфер. Послаблення державного контролю над системою освіти, з одного боку, сприяло вивільненню творчої ініціативи освітян, появі нових форм і методів навчання і виховання, забезпеченню суспільного попиту щодо актуалізованих ринковими відносинами і відображених масовою свідомістю професій і занять, з іншого, – поширенню власне стихійних, недостатньо продуманих і програмованих тенденцій і ініціатив, які збільшували відстань між новаціями і потребами підготовки кадрів, наявними робочими місцями, запитами виробництва, як і перспективами його розвитку. На такій суперечливій ситуації позначилися, чи й були її наслідком, неспівмірність об'єктивних суспільних потреб і тих орієнтацій, які формувалися в уявленнях населення, особливо молодій генерації, з приводу престижності й перспективності тієї чи іншої професії, гарантованості професійних занять і робочих місць, достатності можливого заробітку, службового зростання, матеріального забезпечення сім'ї і т.ін.

Симптоматичними для нашої країни є дані Програми ООН щодо розвитку людини, зведені за 2005 р. по більшості країн світу за показником “письменність дорослого населення від 15 років”. Україна посідає одне з трьох найвищих місць у рейтингу країн світу: Білорусь – 99,6%, Україна і Росія по 99,4%. Однак за показником “валове охоплення навчанням” рейтинг України помітно нижчий. На першому місці Норвегія – 99,2% (письменність – 99,0%), посередині рейтингу Росія – 88,9%, Білорусь – 88,7%, Україна – 86,5% [1, с. 9]. Звернімо увагу, що показник “охоплення навчанням” передбачає оцінку роботи освітніх закладів не лише для дітей і молоді, а для всього населення, незважаючи на вік. І хоча цей показник в Україні порівняно високий (приміром, у Чехії 82,9%, у Словаччині 78,3%, Румунії 76,8%), підстав для заспокоєння немає, оскільки практика функціонування сучасної виробничої і позавиробничої сфер щораз частіше наштовхує на необхідність урахування тих непростих колізій, які актуалізуються самим процесом суспільної трансформації з її здобутками, втратами чи неузгодженостями. До того ж, наведені показники по Україні є значною мірою результатом діяльності ще радянської освітньої системи з її спрямованістю на всеохопне залучення населення до освіти. Поширений досі стереотип, що за всіх втрат перехідного періоду в Україні зберігся міцний освітньо-професійний потенціал, є якщо й не хибним, то принаймні проблемним.

Наведемо лише одне твердження з цього приводу в статті М.Згуровського, ректора Київського політехнічного інституту, опублікованій під промовистою проблемною назвою “Точка біфуркації для України”: “Відмова незалежної України від пріоритетного науково-технологічного розвитку зумовила стагнаційний характер її економіки, яка почала базуватися на використанні накопичень попередніх поколінь, дешевої робочої сили в низькотехнологічних секторах виробництва та сировинних ресурсів. З числа основ-

них продуктивних сил були виключені наука, передова освіта та інновації. Ці нероздільні елементи інноваційного трикутника знань протягом останніх 16 років функціонували незалежно один від одного, без будь-якої координації і спільних цілей” [2, с. 14].

Наразі важливо розглянути системну взаємодію двох масштабних сфер суспільного життя – власне освітньої і функціонально-професійної у їх віддзеркаленні масовою свідомістю населення України, скориставшись даними щорічного моніторингу Інституту соціології НАН України, а також результатами міжнародного порівняльного соціологічного дослідження 2005 р. за участі України [3; 4]. Доцільність і важливість, зокрема, такого ракурсу проблеми вбачаємо в тому, що життєва поведінка, активність чи пасивність індивіда в різних сферах і просторах життя зрештою визначаються мотиваторами-цінностями й інтересами, які уклалися в його свідомості, а стосовно різних соціальних, регіональних, соціокультурних груп, у їх груповій (масовій) свідомості, доступній методам соціологічного вимірювання, що уможливають ретроспекцію, порівнювання, прогнозування тенденцій як інформаційну базу оцінювання ситуації загалом.

Насамперед оглянемо сучасну картину престижності низки переважно масових професій, враховуючи, що у феномені престижності сконцентровано сукупність таких важливих ознак світу професій і занять, як їх соціальна вагомість, затребуваність, “заробітність”, тобто можливість досягнення певної суспільно й індивідуально схвалюваної норми (масштабу), власне зміст професійних функцій тощо. Таблиця 1 відображає вельми суперечливу і доволі далеку, як на наш погляд, від оптимальності ситуацію, коли в лідери престижу виходять передусім персонажі об’єктивно обмеженого кадрового простору, залишаючи далеко позаду низку представників дійсно масових професій, тобто масового повсякденного соціального запиту (табл. 1).

Таблиця 1
“Який престиж, повагу, на Ваш погляд, мають у суспільстві
перелічені нижче професії/заняття?” (2007, N=1800, %)

<i>Професії/заняття</i>	<i>Дуже високий</i>	<i>Високий</i>	<i>Середній</i>	<i>Низький</i>	<i>Дуже низький</i>	<i>Важко відповісти</i>
Вчитель	4,3	17,6	45,9	23,9	5,8	2,2
Телемеханік	0,6	7,3	44,7	31,2	8,8	6,9
Журналіст	10,2	46,0	31,9	5,2	1,3	4,9
Продавець	1,4	6,7	40,7	37,4	10,6	2,7
Директор заводу	34,8	47,7	11,2	2,6	0,7	2,9
Медсестра	1,9	8,3	48,2	31,4	8,5	1,6
Міністр	67,8	19,2	5,1	2,9	1,6	3,2
Бухгалтер	4,9	30,1	53,1	8,2	1,1	2,5
Агроном	2,0	14,7	44,9	24,9	7,8	5,4
Будівельник	3,1	17,3	45,3	25,3	5,7	3,0
Викладач вузу	11,5	46,1	31,9	5,8	1,2	3,1
Перукар	1,6	11,1	48,5	27,8	8,1	5,7
Підприємець	14,3	47,9	29,4	3,6	1,1	3,4
Вчений	20,7	36,8	26,7	8,2	2,4	4,8
Водій	1,3	6,6	47,2	33,1	8,8	2,6
Художник	5,8	20,7	36,7	19,7	6,2	10,7
Депутат	57,6	23,3	6,7	5,2	3,7	3,3
Фермер	5,3	24,7	40,3	18,1	6,4	4,7
Майстер-годинникар	0,6	3,9	34,3	37,2	16,1	7,6
Актор	12,1	38,3	32,8	8,3	3,0	4,9
Інженер	2,7	16,9	47,7	22,3	6,7	3,4
Швачка	1,1	5,2	35,7	38,8	15,2	3,5
Комерсант	9,6	38,7	32,2	8,8	2,2	7,8
Військовослужбовець	4,1	19,6	46,4	19,8	5,6	4,1
Механізатор, тракторист, комбайнер	2,1	5,8	25,8	37,2	24,9	4,1
Керівник банку	53,6	34,8	6,5	1,7	1,0	2,0
Лікар	12,8	40,7	35,8	7,2	1,9	1,1
Слюсар	1,0	5,2	33,9	39,3	16,6	3,6
Адвокат, юрист	23,8	52,1	17,4	3,3	1,0	1,9
Офіціант	0,6	6,2	35,8	36,1	16,4	4,1
Ветеринар	2,1	10,2	46,7	23,7	11,3	5,7

Порівняємо деякі показові дані за ознаками “дуже високий” і “високий” престиж разом: керівник банку – 88,4%, міністр – 87,0%, директор заводу – 82,5%, депутат – 80,9%; слюсар – 6,2%, механізатор – 7,9%, медсестра – 10,2% (дефіцит медсестер нині значно більший, ніж лікарів). На цьому поляризованому тлі відносно кращий вигляд мають такі традиційні “інтелігентні” професії, як вчитель, інженер, лікар, однак порівнювання високопрестижних і низькопрестижних їх ознак засвідчує, що лише у лікаря позитив значно переважає над негативом (53,5% проти 9,1%), тоді як у вчителя й інженера помітно переважає негатив в оцінках (21,9% проти 29,7% та 19,6% проти 29,0% відповідно). Та й загалом зафіксований опитуванням рівень престижу вельми поціновуваних у цивілізованому світі професій аж ніяк не може задовольняти суспільство з погляду його майбутнього, навпаки, така ситуація видається доволі тривожною, особливо зважаючи на її тривалість і відсутність радикальних заходів щодо її поліпшення з боку держави навіть за умови деякого зростання оплати праці останнім часом. І це при тому, що на підготовку вчителів, лікарів, інженерів, тобто професіоналів з вищою освітою, витрачаються вельми значні кошти та й роки навчання.

Побіжно зауважимо, що такі високоінтелектуальні за визначенням професії, як викладач вузу та вчений, ледве долають п’ятдесятивідсотковий рубіж вищих оцінок престижу (57,6% і 57,4% відповідно). Порівнювання статусно-рольових позицій за критерієм загального життєвого успіху особистості розміщує, приміром, відомого вченого з його 4,8% поблизу відомого письменника, актора, художника (3,5%), але вельми далеко від очільників рейтингу успіху – депутата або успішного бізнесмена (по 40,2%).

Тим часом у громадській думці спостерігаємо загалом позитивну, принаймні з погляду суспільних настроїв, тенденцію доволі усталеного зростання оцінок низки важливих компонентів/характеристик освітньої ситуації в Україні упродовж ряду останніх років, враховуючи, що власне освітня ситуація охоплює не тільки систему шкільної,

середньої спеціальної та вузівської підготовки, а й стан функціонування знань у суспільстві. Так, відповідаючи на запитання стосовно нестачі освіти і знань, респонденти дедалі більше вказують на поступове зменшення їх дефіциту. Приміром, за опитуванням 2006 р. порівняно з даними 2000 р. на недостатність освіти поскаржилися 29,6% і 33,9% респондентів відповідно, можливості дати повноцінну освіту своїм дітям – 52,2% і 67,3%, нестачу економічних знань – 38,6% і 42,3%, політичних знань – 27,5% і 28,8%, науково-технічних знань – 35,7% і 38,0% опитаних. Порівнюючи своє сучасне життя з життям батьків у такому ж віці, зокрема щодо показника “освіта”, респонденти переважно (42,3%) вважають, що воно поліпшилося, 27,2% дають оцінку “погіршилося”.

За регіонами України оцінки мають такий вигляд (табл. 2).

Таблиця 2

“Якщо порівняти Ваше життя і життя Ваших батьків, коли їм було стільки ж років, скільки Вам зараз, то що з переліченого стало кращим, а що – гіршим?”
(2007, N=1772,%)

<i>За ознакою “освіта”</i>	<i>Захід</i>	<i>Центр</i>	<i>Південь</i>	<i>Схід</i>	<i>За вибіркою</i>
Поліпшилося	51,8	47,7	28,7	38,3	42,3
Погіршилося	25,5	22,7	30,9	29,9	27,2

Перед за рівнем негативізму веде Південь, де найменше позитивних оцінок стану освіти як важливої умови життєдіяльності (28,7%) та найбільше негативних (30,9%). Натомість на Заході найбільше позитивних (51,8%), але не найменше негативних оцінок (25,5%). Найменше негативу в Центрі. Тобто на прикладі Заходу бачимо неоднозначність співвідношення оцінок, що відображають специфіку освітніх процесів у регіонах залежно як від стану та запитів виробничої сфери, так і роботи освітніх установ.

Стосовно ж місця України (за самооцінкою респондентами системи освіти) з-посеред 24-х країн – учасників міжнародного соціологічного дослідження, то тут маємо таку картину за десятибальною шкалою: Україна 4.10 бала, Фінляндія (найвище місце) – 7.94 бала, Португалія (найнижче місце) – 3.89 бала. За загальною кількістю років шкільного навчання найтривалішим цей процес є в Данії (13,27 року), в Україні – 11,28 року, в Португалії (найкоротший) – 7,33 року [4, с. 66].

Певна річ, ситуація із суб'єктивними самооцінками рівня освіти вельми не проста для тих чи інших однозначних висновків. Позитивні оцінки, самопочуття можуть бути пов'язані як з дійсним збагаченням інтелектуального, фахового потенціалу людей, так і зі зростанням сегменту відносно невибагливих занять, якими сьогодні змушені опікуватися люди в Україні, а отже, зі зниженням “планки” кваліфікаційних вимог до роботи.

На підтвердження цієї зауваги наведемо дані щодо фахової підготовки/кваліфікації, необхідної, на думку респондента, для виконання ним роботи на конкретному робочому місці (табл. 3).

Таблиця 3

“Яка підготовка/кваліфікація необхідна для виконання Вашої роботи?” (2007, N=1683, %)*

<i>Рівень підготовки</i>	<i>%</i>
Ніяка або незначна	16,9
Декілька тижнів/місяців навчання	15,3
Професійно-технічна освіта (ПТУ) або кілька років досвіду роботи	16,3
Середня спеціальна освіта (технікум, коледж)	18,7
Базова вища освіта (бакалавр)	7,4
Повна вища освіта (спеціаліст, магістр)	11,8
Науковий ступінь (кандидат наук, доктор наук)	0,5
Важко відповісти	6,4

* Без тих, хто не працює.

Як бачимо, практично половина респондентів (48,5%) працюють на таких робочих місцях, які не потребують спеціальної фахової підготовки. До того ж, за опитуванням, у третини респондентів робота не відповідає їхній фаховій освіті, тобто набуті раніше професійні навички і знання залишаються невикористаними, а отже, виникає необхідність перекваліфікації або нехтування власною професійною некомпетентністю (що незрідка й відбувається). Іншими словами, практичний кваліфікаційний рівень працівників знижується, незважаючи, зокрема, на значне зростання кількості вищих навчальних закладів і, відповідно, їх випускників порівняно з радянськими часами. (Зауважимо, зокрема, що респондентів з базовою або повною вищою освітою у вибірці 2007 р. 34,9%, а фактично виконувана робота вимагає такого освітнього рівня лише у 19,2% опитаних). Причому в регіонах маємо лише незначні відмінності щодо кваліфікаційного забезпечення фактично виконуваної роботи, і це незважаючи на виробничу специфіку, зокрема різний рівень розвитку промисловості, наукомістких виробництв, наявний, приміром, в Східному і Західному регіонах (табл. 4).

Таблиця 4

“Яка підготовка/кваліфікація необхідна для виконання Вашої роботи?” (Залежно від регіону проживання, 2007, N=1683, %)*

<i>Рівень підготовки</i>	<i>Захід</i>	<i>Центр</i>	<i>Південь</i>	<i>Схід</i>
Ніяка або незначна	17,1	15,7	21,3	15,9
Деякі тижнів/місяців навчання	12,2	16,9	15,4	15,8
Професійно-технічна освіта (ПТУ) або кілька років досвіду роботи	14,5	14,9	16,9	18,2
Середня спеціальна освіта (технікум, коледж)	18,9	20,7	16,9	17,9
Базова вища освіта (бакалавр)	7,1	7,0	6,2	8,4
Повна вища освіта (спеціаліст, магістр)	11,0	12,8	11,4	11,8
Науковий ступінь (кандидат наук, доктор наук)	0,5	1,2	–	0,1
Важко відповісти	8,9	5,0	6,6	6,0

* Без тих, хто не працює.

З іншого боку, звернемо увагу на обсяг того ж таки дефіциту знань на сьогодні, коли він і скоротився, але сягає щонайменше третини відповідей за виокремленими показниками. Тобто наявна суб'єктивна, особистісна потреба професійного зростання, підвищення загальнокультурного рівня, формування світоглядних настанов і духовних цінностей як особистісного надбання у значної кількості населення.

В такому контексті новітньою ознакою часу, поряд з набуттям традиційних професійних знань, збагачуваних сучасними процесами модернізації, виступає, зокрема, проблема впровадження у повсякденний фаховий вжиток української мови не тільки як засобу узвичаєного неформального міжособистісного спілкування, а саме як невід'ємного атрибуту професійної діяльності. Зауважимо, що впродовж періодичних опитувань населення за моніторингом Інституту соціології НАНУ з 1995 р. знання української мови не вистачало в межах приблизно 16% опитаних, у 2005 р. – 15,2%, у 2006 р. – 13,3%; натомість вистачало в межах 60%, 67,1%, 64,7% опитаних відповідно. Зважаючи на постановку (формулювання) запитання щодо української мови в найзагальнішому плані (*“Чи вистачає Вам знання української мови?”* у моніторингу до 2007 р.), навряд чи можна впевнено стверджувати, що респонденти у відповідях залучали в оцінку своїх знань і безпосередньо фахову сферу, причому не лише стосовно гуманітарних дисциплін (що вірогідніше), а й професій природничого, технічного і т. ін. профілю. На уточнене запитання щодо володіння мовами у 2007 р. найбільш оптимальний варіант *“можу вільно говорити, читати, писати українською мовою”* обрали 70,6% респондентів, що вкрай недостатньо, зважаючи на те, що йдеться про державну мову країни, за визначенням поширювану на всі сфери діяльності людей.

У період навчання в початковій та середній загальноосвітній школі, за даними опитування, викладання навчальних предметів у 46,2% респондентів велося українською мовою, у 46,0% – російською. У вузах і середніх спеціаль-

них навчальних закладах 21,6% респондентів навчалися тільки українською, 41,8% – тільки російською мовами, решта опитаних (35,9%) – переважно українською або російською. Тож не дивно, що в роки навчання значна частина учнів, студентів не могла достатньою мірою опанувати українську мову, хоча вона й викладалася як окремий предмет у всіх загальноосвітніх школах. Утім, важливіша інша обставина: обмеженість у минулому простору офіційного функціонування української мови передусім сферою культури і її спорадичність у інших сферах, а отже, недостатня соціальна затребуваність. Наразі 86,9% опитаних вважають за необхідне, аби їхні діти (онуки) набули знання української мови у час навчання, і лише 4,6% респондентів не вважають це за потрібне, а 2,2% вагаються з відповіддю. Переконлива переважаюча орієнтація на знання української мови молодим поколінням є важливою ознакою новітньої доби і її модернізаційних тенденцій.

Тим часом повноцінне практикування української мови і як державного атрибуту, і як засобу фахового спілкування, технічного маркування, професійної документації тощо виокремлює коло вельми актуальних проблем, які потребують продуманого і цілеспрямованого розв'язання. Причому, нині бажання респондентів щодо ведення офіційної документації за місцем проживання розподілилися так: тільки українською мовою – 42,4%, тільки російською – 24,1%, і українською, і російською на паритетних засадах – 27,7% відповідей.

Як і слід було очікувати, маємо вельми значні відмінності щодо бажаної мови ведення офіційної документації по лінії Захід–Схід (Південь) України (*табл. 5*). Водночас зауважимо, що в жодному регіоні російська мова документообігу як єдино можлива не набрала половини чи понад половини голосів респондентів (найбільше на Півдні – 47,4%) на протигагу українській мові, панівній у бажаній документації на Заході (87,8%) та переважній у Центрі (60,9%). Це щодо бажань опитуваних.

Таблиця 5

“Якою мовою потрібно вести офіційну документацію у місті (районі), де Ви проживаєте?” (2007, N=1798,%)

<i>Варіанти</i>	<i>Захід</i>	<i>Центр</i>	<i>Південь</i>	<i>Схід</i>
Тільки українською	87,8	60,9	11,4	14,3
Тільки російською	1,0	6,0	47,4	41,6
І українською, і російською однаковою мірою	7,9	27,5	36,8	36,0
Важко відповісти	3,3	5,4	4,4	8,0

Що ж до фактичного повсякденного спілкування з громадянами працівників місцевих органів влади, то, за свідченням респондентів, у 32,9% випадків таке спілкування зазвичай відбувається тільки українською, у 19,0% – тільки російською. Тією чи тією мовою у 20,9% випадків спілкуються на вибір офіційних осіб, у 17,3% офіційних контактів – на вибір громадян-відвідувачів. Прикметно, що у ситуації довільного вибору сторонами мови спілкування пріоритет належить офіційним особам (чиновникам) на Заході і в Центрі (10,7% проти 5,1% і 27,3% проти 17,1% відповідно). А от на Півдні дещо вища ініціатива громадян (19,5% проти 17,3%), а на Сході – на паритетних засадах (23,8% і 23,9%).

Поза сумнівом, першочергова роль у оптимізації мовного процесу належить системі освіти, передусім загальноосвітній школі, покликаній забезпечити якнайширше практичне володіння українською мовою випускниками усіх шкіл України, в тому числі іншомовних стосовно викладання решти предметів. Якщо взяти до уваги, що з часу проголошення незалежності України минуло вже більш як півтора десятиліття, то за умови високоякісного виконання школою своїх завдань за нової доби можна було б не мати серйозних проблем з українською мовою принаймні щодо цілого покоління молоді різних національностей і регіонів проживання.

Звісно, якість опанування мови вельми залежить від якості викладання, отже, підготовки викладацького складу і, що не менш важливо, від статусу вчителя-мовника в школі загалом і з-посеред колег зокрема. Але передусім ця якість пов'язана зі ставленням реципієнта до предмета, яке, своєю чергою, спричиняється актуальністю потреби, життєвої нагальності даного знання. Остання ж зумовлюється соціально, тобто запитами суспільної практики як у найближчому оточенні, так і у всій інституціональній сфері.

Звідси виникає необхідність паралельного курсу: відповідної підготовки нових генерацій у процесі соціалізації, удосконалення системи державної освітньої допомоги тим представникам середнього і старшого покоління, які через життєві обставини не мали достатньої можливості вивчати українську мову, з одного боку, та адміністративного переформування роботи державних і недержавних організацій, фірм, установ, осучаснення документообігу, інформаційного забезпечення тощо – з іншого. Держава має виступати в ролі провідника цього курсу, забезпечуючи водночас дотримання демократичних норм і прав людини та використовуючи досвід інших європейських країн. Широке включення української мови в сучасну управлінську, менеджерську практику, в усталені форми службового спілкування, в світовий інформаційний обмін збагачуватимуть її термінологічний фонд і удосконалюватимуть функціональні здатності, а отже, престижність у суспільстві загалом.

Звичайно, в умовах суспільної трансформації і системної модернізації фахівець високої кваліфікації і компетентності, окрім глибоких модерних знань в обраній фаховій сфері, має досконало володіти щонайменше трьома мовами: українською, російською, англійською, а також комп'ютерною технікою. Щодо обов'язковості вивчення російської мови в загальноосвітній школі, то, за моніторингом з 2002 по 2006 рр., інтерес до неї тримається на рівні 75,8% і 71,9% відповідно; англійської мови – 81,9% і 83,7% відповідно. Однак наразі важливо звернути увагу не на співвідношення цифр як таких, а загалом на їх рівень (хоча

могли б бути, як видається, й вищими). А вищими з того погляду, що за сучасних умов дедалі більше об'єктивно актуалізується показник мовної (і комп'ютерної) компетентності як чинника фахового зростання і службового просування, загалом життєвої кар'єри особистості. Утім, світ професій і занять, віддзеркалений у даних опитування 2007 р., не налаштовує на оптимістичні міркування й прогнози щодо кар'єрного зростання респондентів (табл. 6).

Таблиця 6

“Як Ви вважаєте, наскільки високою є можливість службового просування на Вашому нинішньому місці роботи?”
(2007, N=1753,%)

<i>Оцінки</i>	<i>%</i>
Дуже висока	0,7
Досить висока	4,7
П'ятдесят на п'ятдесят	22,0
Досить низька	19,4
Дуже низька	24,4
Важко відповісти	26,2

Певна річ, коли опитуванням майже половина працюючих респондентів посідає робочі місця, що не вимагають якоїсь спеціальної, фахової підготовки, то, природно, про відчутне службове просування можна говорити дуже умовно, і лише 5,4% респондентів ствердно відповіли на поставлене запитання, та тільки один з п'яти опитаних погоджується з такою перспективою “п'ятдесят на п'ятдесят”, тобто як поталанить, зате 43,8% респондентів вважають її мало-ймовірною, а щочетвертий взагалі не зміг визначитися.

Такий розклад оцінок змушує до гіпотетичного висновку про виникнення доволі усталеного бар'єра на багатьох підприємствах і в установах, зумовленого, не в останню чергу, утвердженням приватновласницьких відносин, коли власник/хазяїн не надто зацікавлений у просуванні кадрів працівників, адже це пов'язано з необхідністю фінансових витрат і зменшенням прибутків. Тим більше,

що керівні посади незрідка вже зайняті родичами або друзями. Можливо, позначається й власне брак знань для службового просування частини респондентів.

Не надихають і дані таблиці 7, де йдеться про різні форми навчання та підвищення кваліфікації працюючих. Лише невелика частка працюючих респондентів (6,0%) вчаться у стаціонарних навчальних закладах (при тому, що у вибірці молоді до 30 років 22,3%); ще 4,5% опитаних підвищують свою кваліфікацію або перекваліфікуються. Але здебільшого респонденти або вважають, що в цьому немає потреби – 43,8% (і дійсно, що з тим підвищенням робити, коли робота аби-яка), або скаржаться на відсутність необхідних умов (14,3%). Розраджує хіба що наше традиційне “планую” – 14,7% (табл. 7). За даними міжнародного соціологічного обстеження 2005 р., у рік перед опитуванням відвідували навчальні курси, заняття з метою вдосконалення своїх знань та навичок, необхідних для роботи, в Україні 14,6% респондентів, у Ісландії (найвище місце) – 51,8%, у Греції (найнижче місце) – 9,4% [4, с. 68].

Таблиця 7
“Чи підвищуєте Ви зараз свою освіту, кваліфікацію?”
(2007, N=1677, %)*

<i>Варіанти</i>	%
Навчаюся у загальноосвітній вечірній школі	0,2
Навчаюся на підготовчих курсах до вищого навчального закладу	0,3
Навчаюся у вищому навчальному закладі або коледжі (денне відділення)	1,8
Навчаюся у вищому навчальному закладі або коледжі (вечірнє/заочне відділення)	3,7
Навчаюся на курсах з підвищення кваліфікації	3,6
Навчаюся на курсах для отримання нової спеціальності	0,9
Самостійно вивчаю спеціальну літературу за фахом	9,8
Не навчаюся, не підвищую кваліфікації, бо немає потреби	43,8
Не навчаюся, не підвищую кваліфікації, бо немає умов	14,3
Не навчаюся, але планую	14,7

* Без тих, хто не працює.

Водночас респонденти вказують на певне поліпшення останніми роками стану справ з пошуком підходящої роботи за місцем проживання. Так, у 2000 р. її не вистачало 56,0% опитаних, а у 2006 – 43,0% ; вистачало відповідно 19,0% і 26,4%. Але, як бачимо, співвідношення і дотепер залишається явно не на користь і “осідлим” мешканцям, і потенційним мігрантам. При цьому власне гарантії зайнятості, хоч дещо й зросли порівняно з 2000 р. (2,7%), однак залишаються ще доволі проблематичними (їх зміцнення помітили у 2006 р. лише 7,1% опитаних).

У такій непростій ситуації, коли випадковість занять стосується значної частини населення, до того ж часто змушеного працювати не за фахом, закономірною виглядає обмежена можливість працювати з повною віддачею. Її бракувало у 2006 р. 30,1% опитаних, а вистачало 35,1% респондентів. Повірімо, що таке своєрідне “фіфті/фіфті” засвідчує наявність значного креативного потенціалу у наших людей та необхідність його реалізації за умови створення відповідної виробничої інфраструктури та вдосконалення всієї освітньо-кваліфікаційної системи в суспільстві.

А, повертаючись до “точки біфуркації”, наведеної на початку статті, зауважимо, що йдеться про той часовий рубіж, котрий визначає якісну зміну освітньо-кваліфікаційної ситуації в Україні: чи вона незворотно буде рухатися до занепаду й відступу на позиції занепалих країн “третього світу”, а чи кардинально зрушить з цієї точки у напрямі прискореної модернізації, раціонального використання набутого досвіду, творчого переосмислення зарубіжних технологій і методів виробництва і застосування знань як невід’ємної складової національної культури.

Література

1. Ревенко А. У рік по сходи́нці? // Дзеркало тижня. – 2007. – 8 грудня.
2. Згуровський М. Точка біфуркації для України // Дзеркало тижня. – 2007. – 22 грудня.
3. Українське суспільство 1992–2007. Динаміка соціальних змін. – К., 2007.
4. Головаха Є., Горбачик А., Паніна Н. Україна та Європа: результати міжнародного порівняльного соціологічного дослідження. – К., 2006.